

מאת: אורן סעיד

נחלקו הפרשנים והחוקרים בזיהוי ההר ממנו הושלך השעיר לעזאזל ביום הכפורים. בביצוע ציווי אלוקי זה, מתכפרים עוונותיהם של ישראל.

בפרשתנו אנו קוראים על כך שביום הכיפורים אהרון הטיל גורלות בין שני השעירים, כדי לקבוע איזה שער (=תיש או עז) יהיה קרבן להשם ואיזה שער ילך לעזאזל: "וַיִּתֵּן אֶהָרֹן עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִם גְּרָלוֹת, גֹּרֶל אֶחָד לַה' וְגֹרֶל אֶחָד לְעֶזְאֵזֵל..." (טז, ח). בהמשך התורה מציינת שאת השעיר עלה עליו הגורל לעזאזל, משלחים למדבר: "לְשַׁלַּח אֹתוֹ לְעֶזְאֵזֵל הַמִּדְבָּרָה" (שם, ט). מבאר רש"י מהו המקום המכונה בפסוק "עֶזְאֵזֵל": "עזאזל – הוא הר עז וקשה, צוק גבוה, שנאמר (פסוק כב) 'אֶרֶץ גְּזֵרָה', חתוכה" (שם). הרס"ג מפרש שעזאזל הוא שם של הר מסוים, הנקרא כך בשל חוזקו. כאמור, התורה מציינת שיש לשלח את השעיר למדבר. הפרשנים וכן המשנה ביומא (פרק ו) מציינים שמדובר בצוק גבוה הנמצא במדבר. במאמר זה נעסוק בזיהוי "הר העזאזל".

כשבית המקדש היה קיים, היו משלחים ביום הכפורים את השעיר שעלה עליו הגורל לעזאזל אל המדבר. השעיר לעזאזל היה מושלך מצוק גבוה וגופו היה מתרסק במורד ההר עד שנעשה אברים אברים (יומא ו, ו). המשנה (יומא ו, ד) מספרת, שמחשובי העיר ירושלים היו מלווים את המוליך את השעיר לעזאזל, עד הסוכה הראשונה, מתוך עשר סוכות שעשו מירושלים ועד הצוק. בסוכות אלו, הושיבו בהן בני אדם מערב יום הכיפורים, שילוו את המוליך את השעיר לעזאזל ביום הכפורים. המשנה מציינת, שהמרחק מירושלים עד הצוק היה תשעים ריס, וכל מיל הוא שבעה וחצי ריסים, נמצא שתשעים ריס הם מרחק של 12 מיל. כמה הם 12 מיל? ברומא העתיקה שימש המיל לציין 1,000 מידות אורך רומאיות, שנקראו פאסום (מילולית צעד והכוונה היא ל"צעדים כפולים"), מרחק השווה לכ-1,479 מטרים. מכאן ש-12 מיל הם כ-15 ק"מ. ברם רש"י (יומא סז, א) והרמב"ם בפירוש למשנה (שם) פירשו שהמיל הוא מרחק של 2000 אמה (שזהו תחום שבת). לפי שיטת רבי חיים נאה שאמה היא יחידת אורך של 48 ס"מ, המיל הוא יחידת אורך של 960 מטרים [1]; לפי שיטת החזון איש שאמה היא יחידת אורך של 57.6 ס"מ, המיל הוא יחידת אורך של 1152 מטרים; מכאן ש-12 מיל הם כ-11.5 ק"מ לפי שיטת רבי חיים נאה או כ-13.8 לפי שיטת החזון איש.

האבן עזרא מציין שאחד הזיהויים להר זה, נמצא סמוך להר סיני: "ויש אומרים שהוא הר סמוך אל הר-סיני..." (שם). מסתבר, שבשנות נדודי בני ישראל במדבר, הם שילחו את השעיר לעזאזל למדבר הסמוך למקום חנייתם, כלומר למדבר סיני.

מקובל לזהות את הר מונטר השוכן מזרחית לירושלים במדבר יהודה, עם "הר העזאזל". המרחק מהר המוריה ל"הר העזאזל" הוא כ-14 ק"מ. מובנו של "מונטר" הוא "צופה" או "שומר" וזאת בשל היותו חולש ומשקיף על כל סביבותיו. יש המפרשים שם זה אחרת "ההר המוקפץ", רמז למסורת הקושרת אותו עם הר העזאזל [2]. לאורכה של דרך זו, ובמיוחד בקטע שבין ירושלים ואבו דיס, נתגלו בורות מים רבים שחלקם נראים קדומים. הגם שאין אנו יכולים לקבוע בוודאות את תיארוכם של בורות המים, הרי שיש במציאותם הוכחה לקדמותה ותפקודה של הדרך. כל אלו בצירוף מסורת עתיקה, אף שאינה ודאית, מביאים למסקנה שהר מונטר הוא מקום מתקבל על הדעת כ'עזאזל' המקראית ולפיכך, הר מונטר

מבט מהרודיון על הר מונטר.
יוצר: Deror avi
מתוך ויקימדיה

מכונה כיום "הר עזאזל".

יש שרצו לזהות את "הר העזאזל" עם "א-סוק" או "סיקא" בצוקי נחל-תקוע (וואדי חריטון), על פי דברי הרב אשתורי הפרחי [3]: "מירושלים לעזאזל כשלוש שעות וחלחול ותקוע שם סמוכים". הכוונה בחלחול זו אינה לחלחול הידועה שמצפון לחברון, אלא למרחב מדברי כעשרה ק"מ דרומית מזרחית לתקוע, המכונה עד ימינו בשם "חלחול אלכביר" (חלחול הגדולה).

הרב מאיר קוזניץ מציע לזהות את העזאזל עם צוקי נחל-מכמש (וואדי סוויניט), צפונית-מזרחית לירושלים. הצעה זו מתאימה לשילוח השעיר לעזאזל הן מירושלים והן מנוב, גבעון ושילה (בתקופות בהם שכן המשכן במקומות אלו ומהם שולח השעיר לעזאזל) [4].

זיהוי "הר העזאזל" על סמך מיקומו של בית חֲדָדוּ

במשנה במסכת יומא מציינים: "ומניין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר ? אמר ר' יהודה: והלא סימן גדול היה להם - מירושלים ועד **בית חֲדָדוּ** שלשה מילין, הולכין מיל, וחוזרין מיל, ושוהין כדי מיל, ויודעין שהגיע שעיר למדבר" (פרק ו משנה ח). "בית חֲדָדוּ [5]" הוא מקום בתחילת המדבר, מרחק שלושה מילין מירושלים, שבו היה מוליך את השעיר ל"הר העזאזל", ולדעת רבי יהודה משהגיע השעיר למדבר נעשתה מצוות שילוחו, אף על פי שעדיין לא הגיע ל"הר העזאזל". לפיכך "בית חֲדָדוּ" הוא מקום בדרך מירושלים אל "הר העזאזל" שבמדבר. פרופ' יהודה אליצור מזהה את "בית חֲדָדוּ" עם ח'רבת חרד'אן. זאת, מכיוון שמרחקה מירושלים הקדומה הוא כ-5 ק"מ, השווים לשלושה מיל רומיים, ומכיוון שבמיקומה מתחיל מדבר יהודה [6].

ב"ערוך השלם [7]" כותב שהגירסה הנכונה היא "בית הרודי" ולפיכך יש לזהות את המקום עם ההרודיון. ההרודיון או בשמו האחר הר הורדוס, הוא אתר ארכאולוגי, משלהי תקופת בית שני, כיום גן לאומי, כ-12 קילומטרים מדרום לירושלים בגבול מדבר יהודה. בתרגום יונתן מזהה את המדבר וההר אליו שולח השעיר לעזאזל עם "בית חֲרֹרִי": "לְשַׁלַּח אֹתוֹ לְעֶזְאֵזֶל הַמִּדְבָּרָה - לְשַׁדְרָא יְתִיה לְמִמֶּת בְּאֶתֶר תִּקְיָה וְקָשִׁי דְּבַמְדְּבָרָא דְּצוֹק דְּהוּא בֵּית חֲרֹרִי" (טז, י) וכן "וְשַׁלַּח אֶת הַשְּׁעִיר בְּמִדְבָּר - וְיִסֹּק צִפְיָא עַל טְוֹרֵי דְּבֵית חֲרֹרִי" (טז, כב). נראה שדעת התרגום היונתן, לפי גרסת ה"ערוך", "בית הרודי", ההרודיון – הר הורדוס הוא "הר העזאזל" ולא תחנה בדרך ל"הר העזאזל". ניתן גם לבאר, שלדעת התרגום יונתן, לפי גרסת ה"ערוך", "בית הרודי", המדבר אליו יש לשלח את השעיר לעזאזל, הוא המדבר בו שוכן ההרודיון, והצוק ממנו

הושלך השעיר לעזאזל הוא אחד ההרים הניצפים מההרודיון; לפי זה, ביאור תרגום יונתן: "דְּבַמְדְּבָרָא דְּצוּק דְּהוּא בֵּית חֲרוּרִי" הוא, שהמדבר בו שוכן הצוק, ממנו הושלך השעיר לעזאזל, הוא המדבר בו שוכן ההרודיון [8]. אחד ההרים הניצפים מההרודיון הוא הר מונטר שצויין לעיל.

פרופ' אבי ששון מציע לזהות את מקום הצוק על סמך מיקומו של "בית חֲדוּדוֹ" הנזכר במשנה כנמצא על הדרך ל"הר העזאזל", במרחק של שלושה מיל מירושלים. הצעת זיהוי אחת של "בית חֲדוּדוֹ" היא ב"עין חוד" שבאלעיזריה. לפי הצעה זו, מיקום העזאזל הוא בחאן אל חתרורה, צוק סמוך למעלה אדומים. ייתכן ששמו של המקום בערבית, "חתרורה", נגזר מהמילה "חתור", שמשמעה "ארץ גזרה" - מיקום השילוח בתורה [9].

הצד השווה לכל ההצעות, הוא כיוון המזרח מירושלים, אל המדבר. הפרשנים והחוקרים מביעים כאן את הרצון, לזהות את המקום, שבו בביצוע הציווי האלוּקִי, מתכפרים עוונותיהם של ישראל [10].

[1] ראה בהמכלול – אנציקלופדיה יהודית בערך מִיל (יחידת מידה).

[2] מתוך ספרו של פרופ' זאב וילנאי ע"ה, אריאל עמ' 4245-4246 ועמ' 5654-5656 ומתוך "מדריך ישראל" – מדבר יהודה עמ' 51-52.

[3] ספר "כפתור ופרח", כרך ראשון, פרק יא, עמ' רצט, אברהם משה לוין, ירושלים, תרנ"ט.

[4] מאמרו של הרב מאיר קוז'ניץ, "מקום שילוחו של השעיר ביוהכ"פ", תחומין י' תשמ"ט. יוצא לאור ע"י מכון צומת בגוש עציון.

[5] יצוין כי למקום זה, "בית-חדודו", קיימות נוסחאות שונות, למשל, הגרסה בירושלמי: "בית חורון" (יומא פרק ו הלכה ז).

[6] יואל אליצור, מקום בפרשה - גאוגרפיה ומשמעות במקרא, 2014, הוצאת ידיעות אחרונות, עמ' 430.

[7] בערך "בית הרודו", חלק ב עמוד 67, מאת נתן בן יחיאל מרומי (המאה ה-11, אטליה), 1878, וויען.

[8] באופן דומה יש לבאר את התרגום יונתן: "טוֹרְיָא דְּבֵית חֲרוּרִי" (טז, כב): מההרים הנצפים מההרודיון.

[9] מאמרו של פרופ' אבי ששון, "לשלח אותו לעזאזל המדברה" בדף השבועי של אונ' בר-אילן, פרשת אחרי מות תשנ"ז.

[10] ראה גם מאמרו של זאב ח' ארליך (ז'אבו) "לעזאזל, היכן הוא?", מקור ראשון, ט' באייר תשס"ז.